

Палессе і палешукі ў творах Якуба Коласа і Алеся Кажадуба

Да вобразы Палесся ў сваёй творчасці звярталіся многія пісьменнікі. Як сцвярджае П.Р. Кошман у манаграфіі “Мастацкі вобраз Палесся ў нацыянальнай літаратурнай традыцыі XIX – XX стагоддзяў”, “упершыню палеская рэчаіснасць знайшла сваё адлюстраванне ў мастацкай літаратуры яшчэ ў творах Кірылы Тураўскага. Пэўна ж, вобразы акаляючага асяроддзя натхнілі вядомага майстра аратарскай прозы на стварэнне чароўных малюнкаў вясенняга абуджэння прыроды ў славутым “Слове ў першую нядзелю па Вялікадні” [5, с. 7]. Важнае месца займае гэты край у творах беларускіх класікаў Уладзіслава Сыракомлі, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Янкі Лучыны, якія імкнуліся выявіць незвычайныя, каларытныя вобразы і раскрыць на іх аснове праблемы агульначалавечага характару. Але больш шырока і грунтоўна апісалі Палессе Якуб Колас і Іван Мележ.

Адметнасць, рэгіянальнасць і незвычайнасць Палесся паўстае з многіх вершаў коласаўскай чытанкі, дзіцячых апавяданняў “Палеская вёска” і “Палессе”, аповесці “Дрыгва”, п’есы “У пушчах Палесся” і трылогіі “На ростанях”. Якуб Колас акцэнтуюе ўвагу на дзікай прыродзе краю, сацыяльным уціску і моцным кансерватызме палешукоў. “Як і для карэспандэнтаў “Нашай нівы”, так і для славутага пісьменніка на пачатку яго творчага шляху палеская адметнасць перапыўна асацыявалася са словамі “нуда”, “глуш” і “балота” [5, с. 35]. Колас, вандруючы па Палессі, пісаў: “Нудна ў гэтых глухіх, гразкіх палескіх вёсках, раскіданых па лесе, меж бесканечнага гнілога балота!” [3, с. 261].

У трылогіі “На ростанях” пісьменнік упершыню стварыў разгорнуты вобраз беларускага Палесся, паказаў адметнасць яго карэннага насельніцтва, з захапленнем і трапяткім лрызмам апаэтызаваў прыгажосць прыроды.

Праз успрыманне Лабановічам, Колас дакладна перадае свае пачуцці ад сустрэчы з палескім краем: “Яму па душы быў і гэты народ з яго асабліваю моваю і звычаямі, так падобнымі да мовы і звычаяў тых беларусаў, з гушчы якіх выйшаў Лабановіч” [4, с. 12]. Але поўнасцю коласаўскі герой так і не змог прызвычаіцца да новых мясцін, адчуваў сябе адарваным ад усяго свету: “Ад балот патыхала нейкім невыразным смуткам, ціхім жалем веяла ад аднатонных малюнкаў палескіх куткоў, дзе ўсё ж такі жыццё стварала асаблівыя формы і, нягледзячы на ўбоства, мела сваю павабнасць і хараство, свой твар, поўны тужлівага задумення” [4, с. 19].

Якуб Колас эстэтычна адкрыў свет беларускага Палесся, ён апісаў першабытную веліч палескіх краявідаў, з аднаго боку дзікаватых, а з другога – прывабных і незвычайных. Прырода Палесся значна паўплывала і на фарміраванне характара палешука: “Бясконцыя балоты вучылі іх мудраму разважанню, мора лясоў выходзіла ў іх асярогу, бо так лёгка тут напаткаць небяспеку: на звера натрапіць, згубіць дарогу або папасціся ў рукі сярдзітым леснікам графа Патоцкага” [4, с. 104].

Пісьменнік паказаў палешукоў, якія поўнасцю захавалі сваю самабытнасць. Гэта людзі паважныя, сталыя, асярожныя, якія не адразу і не

кожнаму расчыняюць сваю душу. Лабановіч прыклаў шмат намаганняў, каб яго зразумелі і пачалі паважаць палешукі. “У мастацкім разуменні Коласа паляшук – гэта такая ж неад’емная самабытная часцінка Палесся, як і яго балоты-пустэлі, дрымучыя лясы, паўнаводныя рэчкі. Усе разам яны складаюць тую загадку ўнікальнасці палескага краю, якую можна разгадаць, толькі стаўшы, як гэта хацелася Лабановічу, хоць на момант тым самым палешуком, каб зірнуць яго вачамі і зразумець увесь унутраны свет яго, яго надзеі, яго жаданні” [4, с. 45].

Менавіта складаныя прыродныя ўмовы, аднастайнасць жыцця выпрацавалі ў характары палешука кансерватызм, незвычайную прыхільнасць да ўсяго, праверанага на трываласць мінулымі пакаленнямі. Таму так цяжка было Лабановічу схіліць жыхароў Палесся да перамен.

Такім чынам, Якуб Колас у сваіх “Палескіх аповесцях” намалюваў абагулены партрэт палешукоў пачатку ХХ ст., стварыў “адметны тып нацыянальнага характару з усімі яго найбольш істотнымі адзнакамі. Так, цельшынскі дзед Мікіта, палескі ляснік Даніла з паэмы “Сымон-музыка” і легендарны Талаш з аповесці “Дрыгва” па сваіх вызначальных рысах надзвычай падобны адзін на аднаго. Усе яны добра ведаюць свой край, выдатныя паляўнічыя, мудрыя дарадчыкі і ўрэшце рэшт, нягледзячы на свой узрост, валодаюць моцнай фізічнай сілай” [5, с. 49].

Зусім па-іншаму паказваюць палескі край сучасныя пісьменнікі – Віктар Казько, Алесь Наварыч і Алесь Кажадуб. Яны глыбока адлюстроўваюць сацыяльныя, грамадска-палітычныя і экалагічныя катаклізмы, якія рэзка змянілі ўклад і свядомасць сучаснага палешука. Гэтыя аўтары “прадстаўляюць на суд чытача праявы экалагічнага злачынства сучаснага чалавецтва, калі па прычыне яго маральнай недасканаласці даводзіцца несці страты прыродзе. І калі герою В. Казько, Мацвеею Роўдзе з рамана “Неруш” яшчэ можна паспачуваць, бо ён сам пакутуе пры ўсведамленні вынікаў сваёй разбуральнай дзейнасці” [5, с. 91], то меліяратарам-п’яніцам Мішку Савосціку і Грышку Шулу з аповесці Алеся Кажадуба “Дуб” няма апраўдання. Гэтыя недалёкія і прымітыўныя палешукі згубілі ў сваёй душы штосьці сапраўднае, чалавечае. Трактарыст Мішка Савосцік з асабістых пабуджэнняў распачаў сапраўдную вайну з дубам, знішчэннем якога ён хацеў паказаць сваю перавагу над палескай прыродай. Аўтар свядома апісвае паралельна нікчэмныя ўчынкi мiзэрнага па светапоглядзе чалавека і веліч дуба, які “увасабляе магутнасць і непераможнасць прыроды. Ён надзелены пісьменнікам сваім “характарам”, мае такія рысы, як мудрасць, усёпрабачальнасць, філасафічнасць пры асэнсаванні падзей” [2, с. 10].

Дуб дапамагае выжываць многім істотам. “З суседняй пушчы да яго часта прыходзілі туры, зубры, ласі, алені, чухаліся аб ягоныя бакі, частаваліся жалудамі, пілі паветра, якое пры дубе было крышку не такім, як усюды. Гэта былі ягоныя малодшыя браты, якія вандравалі па зямлі, дуб ім радаваўся. Звяры лізалі кару, абкусвалі маладую адраслю на каранях, цягнулі з калюжынак бураватую ваду, настоеную ім, дубам” [1, с. 9].

У адрозненне ад чалавека дуб гарманічна суіснуе з усім прыродным асяроддзем. “Дуб абмывалі дажджы, закручвалі ў снежавы бурнос завеі, яго абсядалі птушкі, па ім зрэдку праслізгвалі маланкі, пакуль што бяскрыўдныя, і ўсё гэта было жыццём, якому дуб радаваўся. Дрэва ўбірала ў сябе ўсё, што адбывалася на ягонай зямлі з ракой, лесам, балотам і полем, яго запамінала гукі і пахі – і запамінала трывала, назаўжды” [1, с. 10].

Алесь Кажадуб у творы супрацьпастаўляе дуб людзям, падкрэсліваючы іх бяздумную дзейнасць, калі часта за справамі яны не бачаць прыгажосці прыроды. “Увогуле людзі нагадвалі дубу мурашак, што жылі на яго ствале. Людзі, як і мурашкі, цяклі па вядомых толькі ім дарогах, нешта пераносілі, нечага шукалі, у сваім руху не надта заўважаючы тое, што вакол іх,

. А зямля пад іхнімі нагамі мянялася, як мяняўся дуб. Зніклі з навакольных лясоў спачатку туры, за імі зубры і алені” [1, с. 10].

У выніку непрадуманых меліярацыйных работ адбывалася вынішчэнне палескай прыроды. Знікалі спачатку балоты, а за імі – вада, дрэвы, жывёлы, птушкі. “Зямля наўкола дуба перасыхала. Сыходзілі падземныя воды. Каля балота шчыравалі людзі, церабілі лазу і алеўнік, капалі канавы, па якіх выцякала з балота вада, і не бачылі, што рызам з ёй прападае і вада падземная, на паверні зямлі заставалася тонкая скарынка перасохлага торфу, яго хутка развейвалі вятры, якія раней заблытваліся, аціхалі ў балотных хмызняках, на вочы паказаўся пусты пясок” [1, с. 12].

Супрацьпастаўляючы тэхнічнай цывілізацыі экалагізацыю чалавечага мыслення, Алесь Кажадуб абірае асноўным крытэрыем духоўнай вартасці сваіх герояў іх стаўленне да прыроды Палесся. Праз далучэнне да навакольнага свету пісьменнік дае яшчэ адну магчымасць людзям пазбавіцца абывацкай існавання, праз вяртанне да прыроднай рэлігіі адрадіць у сабе былую гармонію продкаў-язычнікаў. Аўтар добра ведае гісторыю свайго краю, выкарыстоўвае язычніцкую міфалогію, паданні, традыцыі беларусаў. Нават увесь трагізм чарнобыльскай катастрофы Алесь Кажадуб раскрывае праз супастаўленне мінулага і сучаснага жыцця палескага краю, праз адчуванні і разжаканні дуба. Аўтар невыпадкова выбраў менавіта гэтае дрэва. Яно старажытнае, як і сама палеская зямля. Дуб бачыў апошніх з племя яцвягаў. Яму пакланяліся, лічылі святым, у ім бачылі пасланца багоў на зямлі. Загінулі дубровы, не засталася сваякоў у дуба. Радаваўся ён купальскім агням і святочным гулянням людзей пад яго шатамі. Аднаго не магло зразумець дрэва: чаму сучасны чалавек хоча спаліць яго.

У творы паказваецца Палессе ад старых часоў, калі чалавек абагаўляў усё жывое і нежывое ў прыродзе, да нашых дзён, калі адбываецца яе знішчэнне. “*Канчалася балота, канчаўся дуб пры ім, – скончыцца і вёска за балотам. Дуб ведаў, што вузлу рассыпацца лягчэй, чым завязацца. А вузла ўжо і не было*” [3, с. 6]. Прадбачанні дуба спраўдзіліся. Адбываецца знішчэнне Палесся, толькі нябачнае: “*А размовы пра радыяцыю не сцішваліся. Аказваецца, яна ўтачылася ў зямлю, у траву і дрэвы, атруцілася ёю рыба ў азёрах і рэках. Нябачная, яна сплівала нават з неба, ёю дыхала ўсё жывое, і пыл пад нагамі ўжо не быў тым цёплым і мяккім пылам, у які*

зарывалася босая нага... Выспявала жыта – а ці будзе яно тым жытам, з якога спрадвеку жыў чалавек?” [3, с. 60] – пытаецца аўтар.

Такім чынам, самай значнай экалагічнай праблемай сучаснага Палесся стала Чарнобыльская катастрофа. На яе фоне ўсе астатнія праблемы адыходзяць на другі план. Алесь Кажадуб сваім творам сцвярджае, што разлад паміж чалавекам і прыродай непасрэдна выкліканы стратай у грамадстве тых спрадвечных каштоўнасцей, якія і сёння вызначаюць самабытнасць палешукоў.

Літаратура

1. Кажадуб, А. Дарога на замчышча: Аповесці/А.Кажадуб. – Мінск: Маст.літ., 1990.
2. Козіч, В.І. Чалавек і прырода ў сучаснай беларускай прозе/ В.І. Козіч. – Мінск: Бел. навука, 1998.
3. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. Т. 4. Апавяданні 1906 – 1917 гг./ Я. Колас. – Мінск: Маст. літ., 1972.
4. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. Т. 9.Трылогія “На ростанях”/ Я. Колас. – Мінск: Маст. літ., 1975.
5. Кошман, П. Р. Мастацкі вобраз Палесся ў нацыянальнай літаратурнай традыцыі XIX – XX стагоддзяў: Манаграфія/ П.Р. Кошман. – Мазыр: УА МДПУ, 2005.